

ФАКТОР БІЛОРУСІ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Магда Є. В.

Постановка проблеми. Українсько-російське протистояння є набагато масштабнішим, аніж агресія найбільшої країни світу проти найбільшої європейської держави. Цілком очевидно, що агресія зруйнувала або поставила під загрозу систему стримувань та противаг, взаємних балансів та поступок, які склались у світі, та, вужче, у східноєвропейському та пострадянському регіонах. Для частини міжнародних акторів така зміна балансу стала шансом для посилення власної суб'єктності – реальної чи уявної.

Одним із таких акторів виявилась Республіка Білорусь та її багаторічний очільник Олександр Лукашенко. Від початку протистояння Білорусі та її лідеру вдалось змінити кілька ролей – від майданчика для перемовин та позірної нейтральності до фактичного союзника агресора. Така трансформація була обумовлена низкою факторів, особливостями внутрішньополітичної еволюції режиму Лукашенка, а також зміною його зовнішньополітичного становища.

Отже **мета** – проаналізувати, яким чином на перебіг російсько-української війни впливає Білорусь як міжнародний актор, а також білоруське суспільство та особливо активна його частина; вписати Республіку Білорусь у складну систему міжнародних зв'язків на європейському континенті, яка перебуває під тиском найбільш масштабного та тривалого конфлікту від часів Другої світової війни.

Стан дослідження проблеми. Слід зазначити, що проблема українсько-білоруських відносин нечасто потрапляла у поле зору українських дослідників. Однак кілька розвідок все ж варто відзначити. Перш за все, мова про дискусійну записку «Аудит зовнішньої політики: Україна-Білорусь», видану вже після окупації Криму¹, а також численні дослідження Тараса Польового². Варті уваги також дослідження Олега Санжаревського, присвячені військово-політичній доктрині Білорусі, ролі прикордонних військ у забезпеченні національної безпеки тощо³.

Методологія. Дослідження вищезначеної проблеми можливе лише за умови поєднання кількох методів та підходів. Зважаючи на особливості політичної системи Республіки – багаторічна автократія, а відтак залежність політичного курсу від уявлень, очікувань, оцінок Олександра Лукашенка – було використано антропологічний та соціально-психологічний методи. Саме в такий спосіб можливо також пояснити глибинні суспільні зміни в Республіці Білорусь, які обумовили позицію суспільства як цілого, а також окремих його груп по відношенню до українсько-російського протистояння.

Використання методологічної рамки дискурсу-аналізу для препарування публічних виступів (ширше – публічних текстів) Олександра Лукашенка та інших представників білоруського політикуму дозволило визначити, які цінності та поведінкові парадигми лежать в основі тих чи інших виборів/висловів/декларацій. Наголосимо, що мова йде про аналіз трьох важливих складових – дії, побудови та варіативності.

Поєднання зазначених методологічних підходів дозволяє осмислити комплекс причин та факторів, які мають довготривалий вплив на офіційну позицію Республіки Білорусь щодо агресії Росії щодо України; визначити, від чого залежить позиція білоруського суспільства та різних його прошарків; спрогнозувати можливі варіанти змін позицій та, як наслідок, побудови схем дій щодо зазначеного питання. Також зазначені підходи дозволять скоригувати власне позиції української сторони (зновтаки, мова йде як про суспільство та його активну частину, так і про політикум).

Виклад основного матеріалу. Російсько-українська війна триває, прогнозувати час її завершення складно, проте окремі висновки можна робити вже сьогодні. Ми опинилися всередині складного епізоду міжнародних відносин ХХІ століття, можливо, найбільш драматичного у третьому тисячолітті. Йдеться про протистояння найбільшої держави світу (Російської Федерації) з найбільшою країною Європи (Україною) із застосуванням всіх видів озброєнь, за виключенням ядерної зброї. Втім, елементи ядерного шантажу у виконанні Кремля та факт агресії ядерної держави (РФ) проти країни, яка добровільно відмовилася від успадкованого від СРСР ядерного арсеналу не варто залишати поза увагою. Масштаб протистояння примусить визначитися стосовно російсько-української війни біль-

¹ Бетлій О., Прейгерман Є. Аудит зовнішньої політики: Україна-Білорусь. Інститут зовнішньої політики, 2016.

² Див., наприклад, Польовий Т. Маргіналізація білоруського націоналізму в російських інтернет-ЗМІ (на прикладі lenta.ru та regnum). *Spolecznosc miedzynarodowa w obliczu przemian: ujecie wieloaspektowe, Tom 4, A. Kordonska, R. Kordonski (red.)*. Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie, Olsztyn-Lwów 2020. С. 113-123

³ Див., наприклад, Санжаревський О. Прикордонні війська Республіки Білорусь в системі національної безпеки на рубежі ХХ–ХХІ століть. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, 2016. Вип.27. С.195-198.

шість суб'єктів міжнародних відносин, насамперед – сусідів обох країн.

Агресія Росії проти України розпочалася не ранком 24 лютого 2022 року, наприкінці зими поточного року вона лише вийшла на новий рівень. Прагнення Росії позбавити Україну незалежності та права на самостійне визначення внутрішньої та зовнішньої політики розпочало своє втілення у лютому 2014 року, з окупації Криму, та подальшого розпалювання війни на Донбасі. Відповідно, варто провести ретроспективний аналіз дій Олександра Лукашенка як керівника Білорусі (суперпрезидентської республіки за формою правління) у цьому контексті.

Республіка Білорусь протягом 2014–2022 років пройшла цікаву трансформацію. На момент окупації Криму Олександр Лукашенко перебував під щільним санкційним тиском з боку ЄС та США, йому було заборонено в'їзд на їхню територію. Причина – президентські вибори, які пройшли у 2010 році. Після оголошення результатів голосування, яке передбачувало зафіксувало чергову перемогу Лукашенка, його опоненти закликали своїх прихильників до акції протесту. Події 19 грудня 2010 року у Мінську отримали назву «Плошча» (по аналогії з українським Майданом), проте їх перебіг різко відрізнявся від Помаранчевої революції в Україні. Білоруські силовики затримали п'ятьох кандидатів у президенти (Володимира Некляєва, Андрія Саннікова, Ригора Костусєва, Миколу Статкевича, Віталія Римашевського), значну кількість їх прихильників, протест був придушений⁴. Реакція ЄС та США на дії Лукашенка була передбачуваною, проте варто відзначити, що у Брюсселі та Вашингтоні намагалися повністю не спалювати мости з офіційним Мінськом, аби він не перетворився на повністю підконтрольного Росії суб'єкта міжнародної політики. Цей значною мірою ілюзорний підхід дорого коштував представникам Заходу та опонентам Лукашенка.

Агресія Росії проти України змусила представників Заходу змінити ставлення до Білорусі, яка влітку 2014 року надала майданчик для проведення політичних консультацій між Росією та Україною⁵. Нагадаю, що Олександр Лукашенко побував на інавгурації Петра Порошенка у Києві у червні 2014 року⁶. Склалася парадоксальна ситуація: Україна, яка вибу-

довувала курс на європейську інтеграцію та розвивала відносини з НАТО, розбудовувала військово-технічну співпрацю з Білоруссю, яка з 1993 року була членом Організації договору про колективну безпеку. У 2014 році Білорусь інтенсивно постачала в Україну паливно-мастильні матеріали та товари подвійного призначення (тягачі та вантажівки)⁷, українські та білоруські розробники взаємодіяли у питанні створення ПТРК.

Створення у Мінську переговорного майданчика для Тристоронньої контактної групи, до якої увійшли представники України, Росії та ОБСЄ, можна назвати результатом неформального консенсусу між Ангелою Меркель та Владіміром Путіним. Інтенсивні бойові дії на території Донецької та Луганської областей влітку 2014 – навесні 2015 років спричинили до підписання Мінського протоколу 5 вересня 2014 року та Комплексу заходів з виконання Мінських домовленостей 12 лютого 2015 року⁸. Підписанню останнього документу передували 18-годинні перемовини лідерів України, Росії, Німеччини та Франції, які ще у червні 2014 року створили Нормандську четвірку для обговорення шляхів врегулювання конфлікту між Росією та Україною. Статус приймаючої сторони дозволив Білорусі просувати образ «східноєвропейської Швейцарії»⁹, збільшувати власну зовнішньополітичну суб'єктність та боротися за зменшення санкційного тиску.

Заслугове аналізу риторика Олександра Лукашенка на тлі розгортання російсько-українського конфлікту у 2014–2022 роках. Протягом майже восьми років позиція О. Лукашенка нагадувала синусоїду. Його головними меседжами протягом цього періоду стали:

– Продовження критики ситуації в Україні, зокрема, Революції Гідності, з наголосом на наданні притулку громадянам України, які були змушені залишити межі держави.

– Наголошення на готовності Білорусі до посередницьких зусиль, аж до пропозиції використати білоруських миротворців для припинення бойових дій на Донбасі.

– Несприйняття участі громадян Білорусі у бойових діях на Донбасі на боці будь-якої з сторін протистояння аж до кримінального переслідування.

– Невизнання російської приналежності окупованого Криму (за аналогією з невизнанням самостійності Абхазії та Південної Осетії після російсько-грузинської війни 2008 року).

⁴ Сегодня годовщина «Плошчы-2010» в Минске. 19.12.2019. URL: <https://euroradio.fm/ru/segodnya-godovshchina-ploshchy-2010-v-minske>

⁵ Королева Н. Переговоры в Минске: первые результаты. 26.08.2014 URL: <https://p.dw.com/p/1D1aJ>

⁶ Участие в мероприятиях по случаю вступления Петра Порошенко в должность Президента Украины. 7.06.2014. URL: <https://president.gov.by/ru/events/aleksandr-lukashenko-prinjal-uchastie-v-meropriyatijax-po-sluchaju-vstuplenija-petra-poroshenko-v-dolzhnost-8984>

⁷ Дайнеко Е. В условиях «гибридной войны»: что поставит Беларусь для ВПК Украины? 02.01.2016. URL: <https://p.dw.com/p/1HWHC>

⁸ Повний текст документів, ухвалених на переговорах в Мінську 12.02.2015. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/129751>

⁹ Лукашенко назвал Белоруссию восточной Швейцарией. 13.02.2020. URL: <https://ria.ru/20200213/1564642905.html>

– Акцент на тому, що Білорусь залишається передбачуваним партнером для України («Ми рідні люди, і можемо до вас приїхати лише на тракторі орати землю»¹⁰).

Позиція Лукашенка була обумовлена його власними політичними інтересами, зокрема, прагненням збільшити простір для маневру у відносинах з Росією, зберегти та наростити обсяги торгівлі з Україною. Цієї мети було досягнуто¹¹, товарообіг між двома країнами послідовно зростає. Попри негативний вплив пандемії COVID-19 у 2021 році Білорусь продовжила нарощувати експортні можливості, додавши до звичної номенклатури (нафтопродуктів, бітуму) електроенергію, яка вироблялася Білоруською АЕС. У підсумку у 2021 році білоруський експорт в Україну перевищив імпорту з України на 3 мільярди доларів¹². Україна практично виступила в ролі спонсора білоруської влади попри драматичні події, які відбулися в сусідній державі, починаючи з серпня 2020 року.

Президентська кампанія 2015 року проходила у Білорусі з очевидним домінуванням діючого на той момент президента. Олександр Лукашенко наголошував на неприпустимості повторення українських подій, маючи на увазі не лише окупацію Криму та конфлікт на Донбасі, але і Революцію Гідності¹³. Показово, що з 2015 року у Білорусі були практично обмежені можливості проводити хоча б мінімально незалежні соціологічні дослідження. Не варто дивуватися, що за Олександра Лукашенка за офіційними даними віддали свої голоси понад 80% виборців, що дозволило йому в 20 разів перевищити результат кандидати Тетяни Короткевич, яка швидше була спаринг-партнером у статусі першої в історії Білорусі жінки, що претендувала на посаду президента та посіла друге місце¹⁴.

Помилкою буде вважати, ніби Російська Федерація спокійно спостерігала за політичними маневрами Олександра Лукашенка. Після переможної для нього президентської кампанії Кремль розпочав заходи із посилення власного впливу на внутрішньополітичний клімат Білорусі. Зокрема, почалась руй-

нація образу Лукашенка як правителя, який повністю контролює ситуацію всередині власної держави.

Цьому суттєво сприяла «справа Павла Гриба» – 18-річного українського юнака російські спецслужби виманили на територію Білорусі, де викрали та вивезли на територію Росії. Грибу інкримінували підготовку вибуху на шкільній лінійці на Північному Кавказі¹⁵ (очевидна аналогія з терористичним актом у Беслані), він повернувся додому у вересні 2019 року після обміну полоненими з Росією.

У серпні 2018 року послом Росії у Білорусі було призначено Михайла Бабича, колишнього ад'ютанта Путіна. У 2016 році Москва намагалася отримати агреман для його призначення послом Росії в Україні, проте отримала відмову. Діяльність М. Бабича, який позиціонував себе прихильником публічної дипломатії (він не є кадровим дипломатом, тому подібна поведінка мала логічне обґрунтування), викликала помітне роздратування офіційного Мінська¹⁶. Російський посол практично щодня зустрічався з представниками різних політичних сил, а його прес-конференція, присвячена п'ятій річниці окупації Криму, спричинила помітний суспільно-політичний резонанс навіть у контрольованому білоруському суспільстві¹⁷. Навесні 2019 року М. Бабич був відкликаний з Мінська, як видається, після виконання поставлених перед ним завдань.

Хоча інформоване російське видання «Коммерсант» писало, що умовою відкликання М. Бабича стало прискорення процесу інтеграції Білорусі до Союзної держави¹⁸, подальший розвиток подій засвідчує інший аспект його діяльності. М. Бабич, який активно подорожував Білоруссю, проводив зустрічі з представниками бізнесу, не цурався діалогу з представниками білоруської опозиції. Є підстави припускати, що М. Бабич значною мірою вплинув на конфігурацію президентської кампанії у 2020 році.

Олександр Лукашенко намагався маневрувати з датою проведення президентських виборів, проте ці зусилля виявилися в цілому марними. Хоча формально Лукашенко зберіг владу за підсумками президентських виборів 2020 року, проте перебіг президентської кампанії 2020 року та її наслідки суттєво вплинули на ситуацію у Білорусі та Балто-Чорноморському регіоні в цілому.

¹⁰ Лукашенко: Беларусь будет работать только во имя мира в Украине. 26.04.2017. URL: https://www.belarus.by/ru/press-center/speeches-and-interviews/lukashenko-belarus-budet-rabotat-tolko-vo-imja-mira-v-ukraine_i_56466.html

¹¹ Как за 11 лет изменился товарооборот между Украиной и Беларусью. 28.05.2021. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2021/05/28/infografika/jekonomika/kak-11-let-izmenilsya-tovaroobrot-ukrainoj-i-belarusyu>

¹² Більше не партнери. Як Україна повністю припинила торгівлю з Росією та Білоруссю. 19.04.2022. URL: <https://sk.ua/uk/publications-uk/bilshhe-ne-partneri-yak-ukraina-povnist/>

¹³ Мельничук Т. Семь часов общения с Лукашенко. 30.01.2015. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2015/01/150129_lukashenko_7_hours

¹⁴ Білорусь: вибори чи перевибори? 9.10.2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/10/151009_belarus_elections_forecasts_sd

¹⁵ Справа Павла Гриба: помилився російський прокурор, а сидітиме далі українець. 23.07.2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29385448.html>

¹⁶ Посол или заместитель царя? Дипломатический скандал в Минске. 15.03.2019. URL: <https://www.svoboda.org/a/29824041.html>

¹⁷ Халип И. Это было не про Крым. 19.03.2019. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2019/03/19/79917-eto-bylo-ne-pro-krym>

¹⁸ Соловьев В., Черненко Е. Политический возвращенец. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3961164>

Президентська кампанія 2020 року у Білорусі була відзначена низкою цікавих факторів:

– Конкурентами Лукашенка стали не представники біло-червоно-білого табору, а вихідці з істеблішменту (Віктор Бабарико, Валерій Цепкало) та «випадковий кандидат» Світлана Тихановська, яка після арешту В. Бабарика стала головною конкуренткою діючого президента Білорусі.

– Олександр Лукашенко побудував кампанію на гаслі «Кохану не віддають», яке прозвучало рефреном під час президентського послання за тиждень до дня голосування¹⁹

– Наприкінці липня 2020 року, на фінішній прямій виборів у санаторії під Мінськом білоруські силовики затримали три десятки російських найманців (громадян України та Росії), які воювали на Донбасі та у Сирії. Попри вимоги офіційного Києва про екстрадицію, їм оперативно дозволили повернутися до Росії. О. Лукашенко продемонстрував, що не має намірів сваритися з В. Путіним²⁰.

– Вже на початку масових протестів, які охопили Мінськ та решту великих міст Білорусі після оголошення офіційних результатів президентських виборів²¹, на території Білорусі були російські «воєнкори» – журналісти, які висвітлюють перебіг бойових дій в інтересах Кремля.

– Масові протести виявилися безпрецедентними за своєю тривалістю та масштабами, управління ними за допомогою телеграм-каналу NEXTA стало цікавою новацією суспільних комунікацій та протестної активності. Відсутність єдиного центру координації дій протестувальників унеможливив репресії та разом з тим дав Лукашенку привід відмовлятися від переговорів.

– Силіві структури жорстко придушували протестну активність білорусів, жертви та поранені серед учасників протестів стали свідченням цієї жорстокості.

– Спроби представників опозиції координувати власні зусилля завершилися провалом, Світлану Тихановську було примусово вивезено на територію Литви²², інші лідери опозиції не наважилися повертатися на територію Білорусі нелегально, не маючи можливості для легального повернення на Батьківщину.

– Протестувальники, на відміну від подій на українському Майдані, не намагалися створити табір

у середмісті Мінська та інших білоруських міст, і цим передали ініціативу білоруським силовикам.

– Олександр Лукашенко з'являвся на публіці з автоматом Калашникова у руках²³, демонструючи у такий спосіб хибну рішучість.

– На білоруських телевізійних каналах, які контролюються державою, вже у серпні 2020 року з'явилися російські штрейкбрехери, які забезпечили їх мовлення, мінімально незалежні популярні медіа Білорусі були витіснені з медійного простору держави.

– Визнання результатів президентських виборів 2020 року Росією та Китаєм (Пекін зробив це раніше Москви²⁴) дозволили О. Лукашенку зберегти владу в країні, проте суттєво підірвали його зовнішньополітичну суб'єктність.

– Верховна Рада України ухвалила заяву по результатах виборів у Білорусі²⁵, власну позицію висловив і Президент України Володимир Зеленський²⁶. Проте варто відзначити, що погіршення політичного діалогу не вплинуло на економічну взаємодію між Києвом та Мінськом – експорт білоруського бітуму та нафтопродуктів тривав, у 2021 році до них додалася електроенергія з Білоруської АЕС у Островці, яка була споруджена компанією «Росатом»²⁷.

Президентська кампанія у Білорусі спричинила появу цікавого феномену – «народного президента» Світлани Тихановської. Вчорашня домогосподарка, чоловік якої був заарештований та засуджений до 18 років позбавлення волі²⁸, стала символом білоруського протесту, виступає і сьогодні як політичний актор білоруської опозиції. Її публічна активність засвідчує насамперед існування запиту на діалог з білоруським суспільством в умовах, коли підтримувати розмову з Лукашенком стало неможливим. Разом з тим неспроможність Тихановської чітко відповісти на важливе для України питання «Чий Крим?» та небажання керівництва України сваритися з Лукашенком

²³ Лукашенко с автоматом ходит по дворцу. 23.08.2020. URL: <https://news.liga.net/world/video/lukashenko-s-avtomatom-hodit-po-dvortsu---foto-video>

²⁴ Си Цзиньпин поздравил Лукашенко с победой на выборах. 10.08.2020. URL: <https://www.belta.by/politics/view/si-tszinpin-pozdravil-lukashenko-s-pobedoj-na-vyborah-402262-2020/>

²⁵ Заява Верховної Ради України щодо ситуації в Республіці Білорусь. 03.09.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/253450>

²⁶ Зеленський про Білорусь: На місці Лукашенка я провів би через місяць нові вибори. Зеленський про Білорусь: На місці Лукашенка я провів би через місяць нові вибори. URL: [https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3086081-zelenskij-pro-bilorus-na-misci-lukashenka-proviv-bi-через-misac-novi-vibori.html](https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3086081-zelenskij-pro-bilorus-na-misci-lukashenka-proviv-bi-cherез-misac-novi-vibori.html)

²⁷ Макогон Х. Білорусь почала експорт електроенергії в Україну. 06.11.2021. URL: <https://news.depo.ua/ukr/news/bilorus-pochala-eksport-elektroenergii-v-ukrainu-202111061387613>

²⁸ Режим Лукашенка засудив Тихановського до 18 років колонії. 14.12.2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/12/14/7317352/>

¹⁹ Лукашенко о Беларуси: Она наша, любимая, а любимую не отдают. 04.08.2020. URL: <https://reform.by/152758-lukashenko-o-belarusi-ona-nasha-ljubimaja-a-ljubimuju-ne-otdajut>

²⁰ Вісім речей про «Вагнергейт», які ми дізнались із розслідування Bellingcat. 17.11.2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59316149>

²¹ Выборы президента Беларуси: оглошені попередні результати. 10.08.2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-53719392>

²² Светлана Тихановская уехала в Литву. 11.08.2020. URL: <https://meduza.io/news/2020/08/11/svetlana-tihanovskaya-uehala-v-litvu>

не дозволили їй відвідати Київ (Україна є однією з небагатьох європейських країн, у якій не побувала Світлана Тихановська).

Після піррової перемоги у президентській кампанії 2020 року Олександр Лукашенко суттєво втратив можливості для політичного маневру. Він знову повернувся до status quo початку 2014 року, фактично втративши можливості для діалогу з Заходом. Разом з тим суттєво посилюється тиск з боку Кремля, який, як тоді видавалося, був зацікавлений у суттєвому прискоренні реалізації проєкту Союзної держави Росії та Білорусі. Нагадаю, що цей геополітичний проєкт з'явився ще наприкінці 90-х років ХХ століття, на той момент відображав сподівання Лукашенка взяти участь у інтеграційному процесі Росії та Білорусі з подальшим обранням лідером Союзної держави. Проте прихід до влади в Росії Володимира Путіна суттєво зменшив ентузіазм Лукашенка з цього питання.

Білоруська влада після масових протестів 2020 року виглядала заручницею власних страхів, чим вправно скористалися у Москві. У квітні 2021 року білоруська влада почала очевидний наступ на позиції своїх опонентів. У Москві в результаті спільної операції КДБ Білорусі і російської ФСБ було затримано філолога Олександра Федуту (члена виборчого штабу Лукашенка у 1994 році та автора книжки «Олександр Лукашенко. Політичний портрет») і адвоката Юрія Зданевича (власника паспорта громадянина США), а в Білорусі Григора Костусева, лідера партії «Білоруський народний фронт». Інкриміновані затриманим наміри організувати замах на Олександра Лукашенка перегукуються з сюжетом «Операції «Трест», проведеної радянськими чекістами на початку 20-х років ХХ століття проти представників білої еміграції. Проте цього разу до інтелектуального протистояння спецслужб було додано (у відповідності з вимогами часу) сюжет про рейд армії позашляховиків з кулеметами на резиденцію «Дрозди», про що розповіли офіційні білоруські ЗМІ²⁹.

Показова співпраця між білоруським КДБ і російською ФСБ переконливо засвідчує зміну характеру відносин між Мінськом і Москвою. Якщо під час президентської кампанії 2020 року білоруська влада використовувала помірну антиросійську риторику, але через півроку після завершення президентської кампанії було здійснено публічний акт показової співпраці російських і білоруських спецслужб. Таким чином, Білорусь все частіше позиціонується як форпост російського впливу в регіоні Центральної та Східної Європи.

²⁹ ФСБ РФ представила відеозапис розмови Федуты и Зенковича об устраниении Лукашенко. 18.04.2021. URL: <https://www.belta.by/society/view/fsb-rf-predstavila-videozapis-razgovora-feduty-i-zenkovicha-ob-ustraneni-lukashenko-437725-2021/>

Якщо «справа Федуты» була спрямована насамперед проти представників опозиції, то «справа Протасевича» носить інший характер. 23 травня літак авіакомпанії RyanAir, який здійснював рейс Афіни – Вільнюс, здійснив вимушену посадку у аеропорту Мінська. Причина – повідомлення про вибуховий пристрій на борту. Білоруські спецслужби затримали Романа Протасевича, 25-річного співзасновника згаданого вище телеграм-каналу NEXTA, отримали доступ до його телефону та комп'ютера. Протасевич був затриманий разом зі своєю супутницею, громадянкою Росії Софією Сапегіною. Факт швидкого публічного каяття Протасевича не повинен дивувати, адже білоруські спецслужби напружували арсенал інструментів впливу на представників опозиції³⁰.

Затримання Протасевича потішило самолюбство Лукашенка, завдало удару по опозиційним силам, проте спричинило фактичне виключення Білорусі з європейського повітряного простору. Єдиною сусідкою Білорусі, з якою у неї збереглося безперешкодне авіасполучення, залишилася Росія. Лукашенко ж отримав підстави для демонстрації власних образ та негативних емоцій.

Влітку 2021 року з території Білорусі на територію Литви та Польщі почали проникати організовані групи вихідців з Близького Сходу. У липні – серпні вони повністю заповнили табори для мігрантів Литви та почали створювати проблеми у Польщі. Нагадаю, що 500-кілометровий кордон Білорусі з її західними сусідами у багатьох місцях технічно не облаштований через складний рельєф місцевості. Попри публічне занепокоєння у Варшаві та Вільнюсі у Мінську не припиняли приймати літаки з Іраку та Туреччини, у яких прибували насамперед молоді чоловіки у пошуках кращого життя. Державна туристична агенція «Центркурорт» працювала активно. Кульмінацією кризи стала спроба кількох тисяч мігрантів штурмувати пропускний пункт Кузніца – Бруги на польсько-білоруському кордоні³¹, яка виявилася невдалою.

Проте варто звернути увагу на кілька факторів «кризи біженців», які суттєво вплинули на інформаційно-психологічний клімат у Європі:

Завдяки технологіям рефлексивного управління істеблішменту та пересічним громадянам ЄС нагадали про більш масштабну кризу біженців, яка спостерігалася у 2015 році.

³⁰ Протасевич і Донбас: чому Лукашенко намагається зв'язати ім'я журналіста з війною в Україні. 28.05.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/protasevich-i-donbas-chomu-lukashenko-namahaietsia-zviazaty-imia-zhurnalista-z-viinoiu-v-ukraini/31278867.html>

³¹ Смирнов М. «Депорт ту Ірак?». Один день в логістическом центре для беженцев на границе Беларуси. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2021/11/20/deport-tu-irak>

Запровадження Польщею та Литвою режиму надзвичайного стану у прикордонних районах спричинило обмеження доступу туди преси, чим вправно скористалися російські та білоруські пропагандисти. Вони доклали чимало зусиль для демонізації та дегуманізації представників польської та литовської влади.

Лідери Європейського Союзу не наважилися побачити Владіміра Путіна за спиною Олександра Лукашенка, який остаточно повернув собі звання «останнього диктатора Європи». Для досягнення власних цілей Кремль не лише згадав про минуле Лукашенка, який служив у радянських прикордонних військах, але і спровокував емоційну реакцію європейських правозахисників на страждання тисяч людей.

У вересні 2021 року на території Білорусі пройшли навчання «Захід-2021». Ці військові маневри є рудиментом радянської військової стратегії, який носить останнім часом пропагандистський характер. Якщо у 2017 році російські пропагандисти нагнітали паніку стосовно можливих дій у Сувалківському коридорі³², то минулого року криза біженців також виступала додатковим фактором. Був і політичний підтекст: напередодні початку навчань 9 вересня Владімір Путін та Олександр Лукашенко оголосили про узгодження 28 дорожніх карт щодо створення Союзної держави³³. Також на початку вересня російські винищувачі Су-30СМ прибули на авіабазу у Барановичах, де створено спільний навчально-бойовий центр російських та білоруських повітряних сил³⁴. Нагадаємо, що Лукашенко протягом тривалого часу уникав створення додаткових російських військових баз на території Білорусі. Лукашенко заявив, що Білорусь закупить техніку та озброєння у Росії на суму 1 мільярд доларів. Ці асигнування складають 15% від золотовалютних резервів країни³⁵.

Якщо навчання «Захід» були вже звичними для світової спільноти, то оголошення про проведення 10-20 лютого 2022 року навчань «Союзна рішучість» стало сюрпризом. Російсько-білоруські маневри зазвичай проходили влітку – восени, каталізатором «Союзної рішучості» стали випадки Владіміра Путіна на адресу НАТО та ультимативні вимоги відмовитися від розширення Альянсу на схід.

³² Джайлз Кир. «Запад-2017»: Россия поражает несколько целей одним ударом. 15.03.2018. URL: <https://carnegieendowment.org/2018/03/15/ru-pub-75801>

³³ Путин и Лукашенко согласовали 28 положений по интеграции России и Беларуси. 9.09.2021. URL: <https://www.currenttime.tv/a/31452730.html>

³⁴ Россия перебросила в Беларусь истребители четвертого поколения. 08.09.2021. URL: <https://zn.ua/WORLD/rossija-perebrosila-v-belarus-istrebiteli-chetvertogo-pokolenija.html>

³⁵ Лукашенко: Беларусь закупит у Москвы оружие на сумму свыше миллиарда долларов. 12.09.2021. URL: <https://www.golosameriki.com/a/belarus-war-games-weapons/6223307.html>

Ці навчання стали дуже показовими, адже у них взяла участь понад 30 тисяч російських військових³⁶, що дозволило білоруському аналітику Артему Шрайману назвати російську військову присутність у Білорусі на початку 2022 року «найбільшою за весь пострадянський період»³⁷.

На початку лютого 2022 року Олександр Лукашенко зустрівся з російським телевізійним пропагандистом Владіміром Соловйовим, зробивши низку показових та провокативних заяв:

– Якщо перетнув «червону лінію» – отримаєш по руках.

– Білоруські війська будуть діяти як і російські.

– Припинимо з початком війни постачання паливно-мастильних матеріалів та електроенергії в Україну.

– Володимир Зеленський – безголовий, ним керують західні політики³⁸.

Аналіз цих заяв Лукашенка дозволяє зробити висновки про його загальну поінформованість про агресивні плани Росії щодо України. У свою чергу це засвідчує статус співучасника неспровокованої агресії. Протягом 2020 – 2021 років Олександр Лукашенко остаточно повернувся до статусу відданого союзника Кремля, спроможного виконувати щонайменше допоміжну функцію. Відповідно – після завершення російсько-української війни питання про відповідальність Олександра Лукашенка повинне стати предметом розгляду міжнародного трибуналу, який розслідуватиме здійснені російськими загарбниками злочини в Україні. Щонайменше – через спробу виправдати воєнні злочини Росії в Бучі та інших передмістях Києва, перекавши відповідальність на британців³⁹.

З 24 лютого 2022 року, після початку російської агресії, в інформаційному просторі України розпочалася неформальна, проте запекла дискусія про перспективи участі білоруських військ у вторгненні в Україну.

Очевидними причинами для цього стали:

– Вторгнення російських військ з території Білорусі, зокрема, використання для цього Зони відчуження Чорнобильської АЕС.

³⁶ Гончаренко Р. «Союзная решимость – 2022»: что известно об этих учениях, а что – нет. 10.02.2022. URL: <https://www.dw.com/ru/fevral'skie-voennye-uchenija-rossii-i-belarusi-chto-onih-izvestno-a-chto-net/a-60700969>

³⁷ Шрайман А. Страх и войны, и мира. Какова роль Лукашенко в эскалации между Россией и Западом. 4.02.2022. URL: <https://carnegiemoscow.org/commentary/86365>

³⁸ «Безголовый» Зеленский и Украина в Союзном государстве. Лукашенко – о напряжении между Москвой и Киевом. 06.02.2022. URL: <https://rtvi.com/news/bezgolovyy-zelenskiy-i-ukraina-v-soyuznom-gosudarstve-lukashenko-vyskazalsya-onapryazhenii-mezhdu-m/>

³⁹ Лукашенко рассказал, кто совершил провокацию в Буче. 05.05.2022. URL: <https://rg.ru/2022/05/05/lukashenko-rasskazal-kto-sovershil-provokaciiu-v-buche.html>

– Обстріл з території Білорусі ракетами військових об'єктів та мирних міст України, використання аеродромів Білорусі літаками російських військово-космічних сил.

– Інтенсивне використання залізничної мережі Білорусі для перекидання особового складу та військової техніки російської армії та військових вантажів.

Перетворення білоруських медичних закладів на військово-медичну базу для російських окупантів.

Попри заяву речника регіонального управління сил територіальної оборони «Північ» Віталія Кирилова про вторгнення білоруських військ на Чернігівщину (вона прозвучала 1 березня⁴⁰), достовірних даних про участь білоруських військових частин у складі армії вторгнення немає. 27 березня Олександр Лукашенко визнав факт обстрілу української території ракетами з території Білорусі, говорячи у виправдання про удар, який начебто готувалися завдати по території РБ українські військові⁴¹.

Самопроголошений президент не став коментувати факт вторгнення з території Білорусі в Україну російських військ. Його спілкування з медіа проходило 27 лютого – у день проведення референдуму, на якому громадяни Білорусі повинні були схвалити нову редакцію Конституції країни. Цікаво, що нова редакція Основного Закону Білорусі у статті 18 передбачає, що територія країни не може стати плацдармом для військової агресії⁴². Втім, ставлення О. Лукашенка до норм законодавства добре відоме і не відзначається пієтетом.

Саме на території Білорусі відбулися два перших раунди консультацій делегацій Росії та України. Очевидно, ідея посередництва не була повністю неприйнятною для Лукашенка, і він у на початку квітня, вже після звільнення від російських окупантів Київщини, заявив під час засідання Ради безпеки Білорусі, що «не може бути переговорів без участі Білорусі..., оскільки ця війна відбувається за парканом нашої держави»⁴³. Можна припустити, що ця заява була узгоджена з Москвою, оскільки міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров оперативно запропонував Білорусі роль

гаранта безпеки України⁴⁴. У Кремлі усвідомили власну неспроможність оперативно завдати Україні поразки, тому звично скористалися гіпертрофованою амбіційністю Лукашенка.

Показовий факт: заява Лукашенка, зроблена ним перед високопоставленими білоруськими військовими, про «потенційний напад на Білорусь», який попередив удар російських військ, оперативно перетворилася на гумористичний мем⁴⁵. Це означає, що самопроголошений президент Білорусі у власних сусідів не викликає страху, а виключно сміх.

Офіційний Мінськ у середині квітня 2022 року здійснив спробу відновити діалог з країнами ЄС: міністр закордонних справ Владімір Макей розіслав своїм колегам з Європейського Союзу листи з пропозицією нормалізувати відносини та послабити санкційний режим. Проте відповідей на свої пропозиції шеф білоруської дипломатії не отримав⁴⁶.

Останньому довелося шукати шляхи для політичного маневру. 5 травня у широкому інтерв'ю агентству Associated Press Лукашенко визнав, що «операція (Росії проти України) дещо затягнулася». Разом з тим він звинуватив Україну в небажанні приставати на російські пропозиції та запевнив, що Білорусь не має намірів вступати у війну на боці РФ⁴⁷.

Прагнучи компенсувати відсутність мілітарної підтримки дії Росії, Лукашенко протягом травня – червня 2022 року зробив низку заяв стосовно перебігу російсько-української війни, квінтесенцією яких став його виступ перед працівниками підприємства «Белшина» у Боруйську:

– Завдавати ракетних ударів по російських містах неприпустимо.

– Питання вивезення українського зерна має штучний характер (при цьому Лукашенко фактично ігнорував факт власного звернення до генерального секретаря ООН Антонію Гутерреша з пропозицією вирішити одночасно проблему вивезення українського зерна та виведення з-під санкцій білоруських калійних добрив.

– В Україні домінують нацизм та націоналізм.

⁴⁰ На Чернігівщину зайшли білоруські війська. 01.03.2022. URL: <https://suspilne.media/212511-na-cernigivsinu-zajšli-biloruski-vijska/>

⁴¹ Білоруські війська. Чи зайшли вони в Україну і як може відповісти Київ. 01.03.2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60579159>

⁴² Конституція Республіки Беларусь URL: <https://president.gov.by/ru/gosudarstvo/constitution>

⁴³ Романенко В. Лукашенко хоче влізти в переговори РФ і України щодо війни. 07.04.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/7/7337833/>

⁴⁴ Россия предложила сделать Беларусь гарантом безопасности Украины. 08.04.2022. URL: <https://eurasia.expert/rossiya-predlozhila-sdelat-belarus-garantom-bezopasnosti-ukrainy/>

⁴⁵ «Я сейчас покажу, откуда готовилось нападение»: речь Лукашенко об угрозе со стороны Украины превратили в мем. 22.03.2022. URL: <https://tjournal.ru/internet/569891-ya-seychas-pokazhu-otkuda-gotovilos-napadenie-rech-lukashenko-ob-ugroze-so-storony-ukrainy-prevratili-v-mem>

⁴⁶ В МИД рассказали подробности о «тайном» письме Макея дипломатам ЕС. 26.04.2022. URL: <https://www.belta.by/politics/view/v-mid-rasskazali-podrobnosti-o-tajnom-pisme-makeja-diplomatam-es-498469-2022/>

⁴⁷ Philips I. The AP Interview: Belarus admits Russia's swar 'dragon'. 5.05.2022. URL: <https://apnews.com/article/belarus-alexander-lukashenko-ap-interview-9bc1f6524eb65841b924883705684b7f>

– Польща намагається захопити Західну Україну, і Білорусі доведеться цьому протистояти⁴⁸.

Якщо позиція Лукашенка стосовно російської агресії була обумовлена його союзницькими відносинами з Кремлем, то опоненти білоруського режиму виявилися набагато більш рішучими. Щоправда, заяви Світлани Тихановської засвідчили слабе усвідомлення нею реалій російсько-української війни та були спрямовані насамперед на білоруський електорат⁴⁹. Фактом, нехай і не надто відомим в Україні, стали численні спроби саботувати залізничні перевезення російських військ територією Білорусі⁵⁰.

Окремою сторінкою білорусько-українських відносин стало формування батальйону імені Кастуся Калиновського – національного героя Білорусі. До його складу увійшли представники білоруської еміграції, низка з яких брала участь у бойових діях на боці України ще з 2014 року. 25 березня – у День Волі – бійці батальйону прийняли присягу та увійшли до складу Збройних Сил України⁵¹. Вони діяли під Києвом, звільняючи передмістя столиці України від російських окупантів. У червні 2022 року підрозділ розширив власний склад, перетворившись на полк імені Кастуся Калиновського⁵².

Допомога режиму Лукашенка російським агресорам не залишилася непоміченою громадянами України. Наприкінці березня 2022 року група «Рейтинг» провела опитування, відповідно якому 84% респондентів вважають Білорусь ворожою країною (у 2021 році цей показник складав 22%)⁵³.

⁴⁸ «Мы их раскусили быстро». Лукашенко об искусственно созданной проблеме вывоза украинского зерна. 17.06.2022. URL: https://www.belta.by/video_official/getRecord/8866/

⁴⁹ Тихановская вызвала скандал заявлением о том, что Киев спасли белорусы. 12.05.2022. URL: <https://zn.ua/UKRAINE/tikhanovskaja-vyzvala-skandal-zajavleniem-o-tom-chto-kiiev-spasli-belorusy.html>; У армии Беларуси был приказ о вторжении в Украину, но его не выполнили – Тихановская/04.06.2022. URL: <https://news.liga.net/politics/news/u-armii-belarusi-byl-prikaz-o-vtorzhenii-v-ukrainu-no-ego-ne-vypolnili-tihanovskaya>

⁵⁰ Охота на «рельсовых партизан»: кого в Беларуси задерживают за происшествия на железной дороге. 25.04.2022. URL: <https://www.currenttime.tv/a/ohota-na-relsovyh-partizan-v-belarusi/31817605.html>; Белорусские киберпартизаны выводят из строя железные дороги. 19.05.2022. URL: [Белорусские киберпартизаны выводят из строя железные дороги \(povau-apolska.pl\)](https://www.apolska.pl)

⁵¹ Білоруський батальйон увійшов до складу Збройних сил. 26.03.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/26/7334679/>

⁵² Воїнів полку імені Кастуся Калиновського, які брали участь у боях з російськими окупантами, нагороджено відзнаками ГУР МО України. 20.06.2022. URL: <https://wz.lviv.ua/news/461660-voiniv-polku-imeni-kastusia-kalynovskoho-ia-ki-vidznachylysia-u-boiakh-z-rosiiskymy-okupantamy-nahordzhenov-vidznakamy-hur-mo-ukrainy>

⁵³ П'яте загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (18 березня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatyy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_18_marta_2022.html

Опитування, яке було проведене у квітні 2022 року, продемонструвало наступні результати. До жителів Білорусі позитивно ставляться лише 22% українців (за рік показник погіршився утричі), негативно – 33%, нейтрально – 42%⁵⁴. Показово, що по гарячих слідах після російського вторгнення українці тверезо оцінили ситуацію в Білорусі⁵⁵, поклавши провину за підтримку агресивних дій Росії на керівництво Білорусі, а не самих громадян країни. Проведене наприкінці березня 2022 року серед громадян Білорусі опитування Chatham House засвідчило, що лише 3% респондентів підтримують війну Росії проти України⁵⁶.

Відзначу, що представники білоруської опозиції, які перебувають за кордоном, та громадяни Білорусі, що не є лояльними нинішній владі країни, часто говорять про «внутрішню окупацію РБ» Росією⁵⁷. Ця теза інтенсивно використовується для виправдання доволі слабого опору білорусів всередині країни діям Лукашенка та його команди. Разом з тим варто зауважити, що в Україні погано поінформовані про наявність у Білорусі понад тисячі політичних в'язнів та сотні тисяч білорусів, які були змушені виїхати з Батьківщини через небажання жити під владою Лукашенка.

Висновки

Підводячи підсумки впливу Білорусі на російсько-українську війну (попередні, оскільки війна досі триває), необхідно відзначити наступне:

– Республіка Білорусь у переддень повномасштабного вторгнення Росії в Україну була значною мірою підпорядкована інтересам агресора.

– Спроби Олександра Лукашенка у 2014 – 2020 роках шукати шляхи відновлення зовнішньополітичної суб'єктності завершилися невдачею, а у 2021 році він був позбавлений можливості для політичного маневру.

– Лукашенко володів інформацією про плани Путіна розпочати широкомасштабну агресію проти України, його позиція

– Вплив білоруської опозиції на діяльність владних інституцій та мілітарної складової Республіки

⁵⁴ Більшість українців почали негативно ставитися до росіян, до білорусів погано ставиться третина – соопитування «Рейтинг». 04.05.2022. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/829566.html>

⁵⁵ Оцінка провини народів Росії та Білорусі (1 березня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_viny_narodov_rossii_i_belarusi_1_marta_2022.html

⁵⁶ Лише 3% білорусів хочуть воювати з Україною – опитування. 24.03.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/24/7334166/>

⁵⁷ Внутренняя оккупация: как бороться и при чём тут санкции – стрим с Халезиным. 09.02.2022. URL: <https://euroradio.fm/ru/vnutrennyaya-okkupaciya-kak-s-ney-borotsya-i-pri-chyom-tut-sankcii-efir-s-halezinyam>

Білорусь присутній, хоча і не носить яскравого вираженого характеру.

– Перебіг подій російсько-української війни мінімізував шанси Лукашенка більш дієво підтримати агресію РФ.

– Втягнення Білорусі у російсько-українську війну на власному боці відповідає стратегічним інтересам Кремля та слугує руйнуванню українсько-білоруських відносин.

– Полк імені Кастуся Калиновського, який сформований білоруськими добровольцями та воює у лавах ЗСУ, може стати прообразом майбутньої білоруської армії.

– Після завершення російсько-української війни збереження режиму особистої влади Лукашенка виглядає маловірогідним.

– Демократична Білорусь є ключовим елементом європейської системи безпеки.

Інформація про автора:

Магда Євген Валерійович,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри видавничої справи та редагування

Видавничо-поліграфічний інститут

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

1/37, вул Академіка Янгеля, м. Київ, 03056, Україна

Information about the author:

Mahda Yevhen Valeriiovych,

Ph.D. in Political Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Publishing and Printing

Publishing and Printing Institute of the National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

1/37, Acad. Yangel str. Kyiv, 03056, Ukraine